

העצמה תרבותית ופיתוח אזרחות באמצעות תוכניות החינוך הבלתי פורמלי

לאחרונה, מעצבי המדיניות החינוכית מחפשים גישות חדשות לפיתוח תוכן הלמידה במסגרות החינוך הבלתי פורמלי. התפיסות החדשות אינן דוגלות בשעתוק ובחיזוק של תוכניות הלימודים הבית ספריות. לדוגמה, באוניברסיטת קליפורניה פותחה תוכנית ייחודית המוקדשת לפיתוח התכנים של החינוך הבלתי פורמלי במטרה ליצור חוויית למידה תורמת ומשפיעה. ספקי החינוך הבלתי פורמלי מתחילים לראות בתוכניות הללו הזדמנויות ללמידה נרחבת ומגוונת שאינה באה כתוספת ל"יום ארוך" בבית הספר ואינה נצמדת לחומרים המועברים במסגרת תוכנית הלימודים הבית ספרית. החינוך הבלתי פורמלי בשעות שלאחר בית הספר אמור להתבסס על תכנים ופעילויות עצמאיים, לפעול על סמך חזון ייחודי וסדר יום נפרד. הקשר לתכנים של בתי הספר בא לידי ביטוי בדרך כלל ב"למידה מוסווית" – פיתוח מיומנויות אקדמיות כתוצאה מפעילות לא פורמלית, יצירתית ותומכת, בעלת משמעות ותוכן עצמאיים.

מה הן הסיבות שבעקבותיהן חוקרים מביעים תמיכה בהרחקת התכנים של התוכניות הלא פורמליות לאלה של בתי הספר? אחת הסיבות קשורה לרצונם הטבעי של תלמידים לגוון, לשנות את האווירה, לשחק. הסיבה הנוספת, חשובה לא פחות, נעוצה בכך שלעיתים קרובות בית הספר אינו מצליח להיות משמעותי עבור תלמידים השייכים לקבוצות מודרות ולמיעוטים תרבותיים, התכנים הנלמדים אינם קשורים לחיי היום-יום שלהם, מנותקים מתרבותם ומדפוס מחשבותיהם ואינם עונים על האינטרסים הקהילתיים שלהם. מציאות זאת קיימת בתחום החינוך הפורמלי על אף שזה למעלה מ-20 שנה בתי הספר משלבים בתוכניות הלימודים את נושא לפי הרב-תרבותיות.

לפי הפדגוגיה הביקורתית, המאפיין החיוני של החינוך הבלתי פורמלי הוא הרלוונטיות שלו עבור התלמידים, הוריהם וקהילותיהם והמשמעות שלו במערכת הסימבולית של תרבותם. הפעילויות בבית הספר נשלטות ברובן על ידי התרבות הדומיננטית, לעומת זאת, במוקד התוכניות הבלתי פורמליות עומדות חוויות תרבותיות וקיימת התייחסות לרקע הקהילתי והמשפחתי של התלמידים. התייחסות לסביבה הסוציו-תרבותית אמורה לא רק לתרום לפיתוח האישי של התלמידים, אלא לנושאים קהילתיים וחברתיים רחבים.

על התוכניות של החינוך הבלתי פורמלי לפעול להשתתפות הורי התלמידים ובני קהילותיהם בתהליך החינוכי. זאת, כדי לפתח את הנושאים של זהות, קהילה, תרבות. ההורים המהגרים, שהשתתפו בתוכנית החינוך הבלתי פורמלי, מציינים את חשיבותה של מעורבותם למתן לגיטימציה להון התרבותי שלהם ולבניית גשרים בין ההון התרבותי שלהם להון התרבותי הדומיננטי. מעורבות ההורים בדרך כלל מושגת על ידי מחנכים בתוכניות החינוך הבלתי פורמלי בצורה אותנטית יותר מאשר על ידי הצוותים החינוכיים של בתי הספר הרשמיים. תוכניות החינוך הבלתי פורמלי מכוננות מרחב אידיאלי להתייחסות למציאות הסבוכה שבה חיים התלמידים בכלל, ואלה השייכים לקבוצות

המיעוט בפרט, בביתם ובקהילתם. ניתן לעשות זאת על ידי לימוד מכוון לתרבות ולקהילה שאליהם התלמידים משתייכים.

שדה החינוך הבלתי פורמלי מספק מכלול רחב של אפשרויות לעבודה חינוכית עם כלל הילדים, אך הוא חשוב במיוחד בעבור אלה השייכים לקבוצות אוכלוסייה מוחלשות או מודרות. לימודים בשעות שלאחר בית הספר מאפשרים לבנות רשתות תומכות של אנשים ומשאבים. לשם כך, דרושה תוכנית לימודים מסוג אחר – שבבנייתה יהיו שותפים גם אנשי חינוך, גם הורי הילדים וגם מתנדבים קהילתיים. תוכנית לימודים כזאת, שתהיה אותנטית, רלוונטית ומשמעותית תדבר ישירות ללב התלמידים ותיתן מענה לצרכיהם ולאינטרסים שלהם בסביבה שבה הם חיים.

כדי לפתח תוכניות עצמאיות בחינוך הבלתי פורמלי, שאינן מכוונות אך ורק לחיזוק החינוך הרשמי ואינן משעתקות את אי השוויון המאפיין את מערכת החינוך הפורמלית, על צוות העבודה להתמצא היטב בתוך הקהילה ולהיות מעורה בה. כמו כן, יש ליצור את המנגנון שבאמצעותו ידע על אודות הקהילה ישתקף בתוכנית הלימודים. יש לשאוף למצב שבו נושאי הלמידה לא יהיו בגדר חזרה על התכנים הבית ספריים או העשרה שלהם, אלא ייקבעו באופן עצמאי, על בסיס החוויות היום-יומיות של התלמידים וההווי התרבותי והקהילתי שלהם, כאשר הדרך המיטבית להשיג זאת היא באמצעות מעורבות ההורים ואנשי הקהילה. על התוכניות של החינוך הבלתי פורמלי לחתור להנגשה השוויונית של המשאבים התרבותיים של הקהילה לכלל התלמידים ולהתמקד במיוחד בתלמידים מוחלשים כדי להעציםם, להביא לפיתוח ההערכה העצמית שלהם, לקדם את כינון זהותם התרבותית ואת האזרחות הפעילה.

התקציר מבוסס על המאמר:

O'Cadiz, P. (2003). Affirming culture and building citizenship through after-school curricula. In: G. C. Noam, G. Biancarosa, N. Dechausay, *Afterschool education: approaches to an emerging field* (pp. 121-126). Harvard: Harvard Education Press.